

GLOBAL JANUBNING UYG'ONISHI: XXI ASR XALQARO SIYOSATIDA YANGI KUCH MARKAZINING PAYDO BO'LISHI

Hoshmaliyeva Dinora Xursandali qizi

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

Xalqaro munosabatlar kafedrası, 1-bosqich talabasi

Email: dinoraxoshmaliyeva@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada XXI asrda Global Janub davlatlarining o'sib borayotgan siyosiy faolligi va ularning xalqaro tizimdagi roli yoritilgan. Shuningdek, ilgari G'arb siyosatining soyasida qolgan mamlakatlarning bugungi kunda o'z manfaatlarini mustaqil himoya qilishi, ko'plab xalqaro tashkilotlarga a'zo bo'lishi, ularning o'tmishdagi va hozirgi rivojlanish darajalari, yangi diplomatik yondashuvlarni shakllantirishi haqida fikr yuritiladi.*

Bundan tashqari Global Janub mamlakatlarining iqtisodiy o'sish sur'atlari, siyosiy uyg'onish bosqichlari hamda xalqaro tizimda tobora ortib borayotgan ta'siri tahlil qilinadi. Ayniqsa, Osiyo, Afrika va Lotin Amerikasi davlatlarining o'zaro hamkorligi, yangi kuch markazlarining shakllanishi va geosiyosiy muvozanatni o'zgartirayotgan omillar alohida o'rganiladi.

Keywords: *Global Janub, suverenitet, konferensiya, ASEAN, BRIKS, MERCOSUR, passiv, plyuralistik, migratsiya, yumshoq kuch, post mustamlakachilik, konsepsiya, rezolyutsiya.*

KIRISH: XXI asr dunyo siyosati yangi bosqichga qadam qo'ydi. Bu bosqichda ilgari mustamlakachilik tizimi ta'sirida qolgan va uzoq yillar G'arb manfaatlariga bo'ysunib yashagan mamlakatlar o'z mustaqil siyosatini shakllantira boshladilar. Ular iqtisodiy, siyosiy va madaniy jihatdan uyg'onib, global tartibning faol ishtirokchisiga aylandilar.

Bugungi kunda xalqaro tizimda kuch markazlarining ko'payib borayotgani, biryoqlama "G'arb markazchiligi" tuzumining asta-sekin "ko'p qutbli dunyo" bilan almashayotganini ko'ramiz. Shu o'zgarishlar markazida esa "Global Janub" deb ataluvchi mamlakatlar turibdi.

Global Janub atamasi endi faqat iqtisodiy jihatdan orqada qolgan davlatlarni emas, balki o'z manfaatlarini himoya qiluvchi, mustaqil siyosat yurituvchi, yangi diplomatik yo'nalishlarni shakllantirayotgan kuch sifatida namoyon bo'lmoqda.

1. Global Janub tushunchasining shakllanishi

“Global Janub” atamasi XX asrning o‘rtalarida paydo bo‘lib, dastlab iqtisodiy jihatdan rivojlanmagan mamlakatlarni ifodalash uchun ishlatilgan atamadir. Ammo XXI asrda bu atama siyosiy va madaniy ma’noda yangi mazmun kasb etdi.

Tarixan bu mamlakatlar mustamlakachilik tizimining qurboniga aylangan, ularning tabiiy boyliklari o‘zlashtirib kelingan, siyosiy qarorlar esa G‘arb markazlarida qabul qilingan. Shu bois Global Janub atamasi bugun adolat, suverenitet va tenglik uchun kurash ramziga aylangan.

1955-yilda Indoneziyada o‘tkazilgan Bandung konferensiyasi Global Janub uyg‘onishining ilk bosqichi bo‘ldi. Bu anjuman “Qo‘shilmaslik harakati”ning asosini yaratdi va sobiq mustamlakalar o‘z yo‘lini belgilab olish uchun siyosiy platformaga ega bo‘ldilar.

2. Siyosiy uyg‘onish va uning bosqichlari

Global Janubning siyosiy uyg‘onishi uzoq jarayon bo‘lib, u tarixiy, iqtisodiy va madaniy omillar bilan bog‘liq. Uni uch asosiy bosqichda tahlil qilish mumkin:

Birinchi bosqich (1950–1980-yillar) mustamlakachilikdan keyin siyosiy mustaqillikka erishgan davlatlar o‘z milliy manfaatlarini shakllantirdilar. Bu davrda milliy ozodlik harakatlari kuchayib, mustaqillikni saqlab qolish uchun qo‘shilmaslik siyosati tanlandi.

Ikkinchi bosqich (1990–2010-yillar) sovet tizimining qulashi, globalizatsiya va axborot inqilobi Global Janub mamlakatlarini o‘zaro yaqinlashtirdi. ASEAN, BRIKS, MERCOSUR va Afrika Ittifoqi kabi mintaqaviy tashkilotlar shakllandi.

Uchinchi bosqich (2010-yildan hozirgacha) bu bosqichda Global Janub davlatlari faqat G‘arb siyosatini kuzatuvchi emas, balki global masalalarda muqobil pozitsiyani ilgari suruvchi kuchga aylandilar. Ular xalqaro diplomatiyada plyuralistik yondashuvni — ya’ni ko‘p ovozli siyosatni — faol ilgari surmoqdalar.

3. Iqtisodiy rivojlanish va Global ta’sirning oshishi

Global Janub uyg‘onishining poydevori — iqtisodiy mustahkamlikdir. So‘nggi 30 yil ichida Xitoy, Hindiston, Braziliya, Janubiy Afrika, Turkiya, Meksika, Indoneziya kabi davlatlar jadal sur’atda rivojlanmoqdalar.

Masalan, Xitoy hozirda dunyo sanoat ishlab chiqarishining 28 foizini tashkil etadi. Hindiston axborot texnologiyalari va farmatsevtika sohasida jahonga eksportchi davlatga aylandi. Braziliya esa qishloq xo‘jaligi va energetika sohasida Lotin Amerikasida yetakchi o‘rinda turadi.

BRIKS tashkiloti bugun xalqaro iqtisodiy tizimda muhim o‘rin egallab, dunyo YAIMining 31 foizini ta’minlamoqda. Yangi Taraqqiyot Banki (New Development

Bank) orqali ular G'arb moliya institutlaridan mustaqil rivojlanish siyosatini olib bormoqdalar.

Afrika Ittifoqi ham qit'a integratsiyasi yo'lida sezilarli yutuqlarga erishdi. "Afrika erkin savdo zonasi" loyihasi 54 mamlakatni yagona iqtisodiy hududga birlashtirmoqda. Bu qit'a uchun tarixiy burilish nuqtasidir.

4. Diplomatiya, Hamkorlik va Geosiyosiy o'zgarishlar

Global Janub davlatlari endi xalqaro siyosatda faqat ishtirokchi emas, balki faol tashabbuskor sifatida maydonga chiqmoqda. Ularning tashqi siyosati muvozanatli, manfaatga asoslangan va pragmatik tus olmoqda.

Masalan, ASEAN (Janubi-Sharqiy Osiyo davlatlari assotsiatsiyasi) mintaqaviy diplomatiya modelining muvaffaqiyatli namunasi sifatida tan olingan. U harbiy bloklarga qo'shilmasdan, iqtisodiy va siyosiy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynamoqda.

Shuningdek, Lotin Amerikasi davlatlari ham yangi diplomatik formatlarni yaratmoqdalar. "CELAC" (Lotin Amerikasi va Karib davlatlari hamjamiyati) G'arb ta'siridan mustaqil mintaqaviy siyosat yuritish imkonini berdi.

Bu jarayon natijasida xalqaro munosabatlarda yangi "ko'p qirrali diplomatiya" paydo bo'ldi. Endi global muammolar — iqlim o'zgarishi, oziq-ovqat xavfsizligi, energetika, migratsiya — faqat G'arb tashabbusi bilan emas, balki Janub davlatlari ishtirokida hal qilinmoqda.

5. Madaniy va G'oyaviy uyg'onish

Global Janubning uyg'onishi madaniy-ma'naviy jihatdan ham sezilarli tus oldi. Bu davlatlar G'arb qadriyatlarini ko'r-ko'rona qabul qilishdan voz kechib, o'z milliy identitetini qayta tiklamoqdalar.

Hindiston "yumshoq kuch" siyosati orqali o'z madaniyatini kino, musiqa, taom madaniyati va diniy qadriyatlar orqali targ'ib qilmoqda. Xitoy esa "Bir makon, bir yo'l" tashabbusi orqali Sharq sivilizatsiyasini global darajada tanitmoqda.

Afrika va Lotin Amerikasi mamlakatlarida esa "postmustamlakachilik tafakkuri" kuchaymoqda — ya'ni, G'arb modellari o'rniga o'z tarixiy, mahalliy qadriyatlariga asoslangan taraqqiyot konsepsiyalari ishlab chiqilmoqda.

6. Global Shimol-Janub munosabatlarning yangi bosqichi

Global Shimol (G'arb) va Janub o'rtasidagi tarixiy nomutanosiblik endi barham topmoqda. Janub davlatlari BMT, G20, Jahon savdo tashkiloti kabi platformalarda o'z ovozi kuchaytirmoqdalar.

Masalan, BMT Bosh Assambleyasida qabul qilinayotgan ko'plab rezolyutsiyalarda Global Janub mamlakatlari mustaqil pozitsiya bildiradi. Bu, avvalo, siyosiy o'zlikni anglash va milliy manfaatlarni global darajada himoya qilish belgisi hisoblanadi.

Bugun xalqaro tizim endi bir qutbli emas. U ko‘p markazli, turli manfaat va g‘oyalar uyg‘unlashgan murakkab tizimga aylanmoqda. Shu jarayonda Global Janub o‘z so‘zini qat’iy ayta oladigan kuch sifatida shakllanmoqda.

XULOSA: Global Janub davlatlarining siyosiy uyg‘onishi --- XXI asr global siyosatining eng muhim voqealaridan birdir. Bu jarayon tarixiy adolatsizliklarni bartaraf etish, mustamlakachilik merosini yengish va yangi, xalqaro tizimni shakllantirmoqda.

Albatta, hali yechilmagan muammolar ko‘p — iqtisodiy tengsizlik, ekologik xavf, siyosiy bosimlar. Ammo bu to‘siqlar Global Janubni to‘xtata olmaydi. Aksincha, ularni yanada kuchli, tajribali va birlashgan qiladi.

Bugun dunyo siyosati tobora o‘zgarib bormoqda. Bu o‘zgarish markazida esa endi faqat G‘arb emas, balki Global Janub davlatlari ham turibdi. Ularning uyg‘onishi — bu adolatli, teng va ko‘p qirrali dunyo sari tashlangan muhim qadamdir. Eng muhimi, bu jarayon insoniyatga yangi umid, yangi tafakkur va yangi kelajak bag‘ishlamoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Nye, J. S. (2022). The Future of Power. Oxford University Press.
2. Zakaria, F. (2011). The Post-American World. W.W. Norton & Company.
3. Khan, S. (2023). The Rise of the Global South. Routledge.
4. Sachs, J. (2021). Geopolitics of Global Development. Cambridge University Press.
5. BMT, Jahon banki, Xalqaro valyuta jamg‘armasi (2022–2024) ma’lumotlari